

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473.2021-4.8>

Ю. І. Матвєєва, кандидат юридичних наук,
старша викладачка кафедри загальнонотеретичного правознавства
і публічного права, завідувачка навчальної лабораторії
«Правничка клініка» Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ЕТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ УЧАСНИКІВ ДИСТАНЦІЙНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

У сучасних умовах обмежень прав людини, зумовлених запровадженням карантину через розповсюдження коронавірусної хвороби COVID-19, перед людством постало багато нових викликів. Одним із найбільш масштабних та неочікуваних за своїми наслідками став повний перехід освітнього процесу в онлайн-середовище. Таким чином, дистанційна освіта стала новою безумовною реальністю, а виявлення її етичних та психологічних особливостей, а також вироблення практичних порад для учасників освітнього процесу через технічне посередництво в умовах он-лайн є вкрай важливим та перспективним напрямом сучасних дискусій про якість навчання. Саме такими міркуваннями зумовлена актуальність вибору цієї теми.

У статті йдеться про специфіку онлайн-спілкування – комунікацію учасників освітнього процесу через технічне посередництво. Особливу увагу приділено такому поняттю, як «нетикет» – сукупність етичних правил електронної взаємодії. Серед цих правил виділяють правила лінгвістичного характеру (культура мови онлайн-комунікації), а також власне етичні та юридичні правила. Йдеться про повноту, достовірність, точність та актуальність інформації у мережі Інтернет, а також про дотримання юридичних аспектів інформації в онлайн-просторі: забезпечення права особи на захист конфіденційної інформації, авторських прав та ін. Окрім того, розкриваються деякі аспекти діяльності юридичних клінік закладів вищої освіти України в онлайн-умовах.

Щодо психологічних особливостей онлайн-спілкування, то важливою проблемою виділяється комунікаційний бар'єр, тобто наявність технічного посередництва створює певні перепони для вільного навчання. Існують різні психологічні бар'єри спілкування: семантичний бар'єр пов'язаний з уживанням різних значень того самого поняття; стилістичний бар'єр виникає за невідповідності стилів мовлення; логічний бар'єр з'являється тоді, коли логіка міркування, запропонована комунікатором, дуже складна. Комунікативний бар'єр може перерости й у бар'єр відносин.

Отже, особливого значення набуває постійний зворотний зв'язок у відносинах «студент – викладач». Складною проблемою у процесі дистанційного навчання є система оцінювання знань студентів. В умовах спілкування через технічне посередництво не просто адекватно оцінити справжні досягнення слухачів, тому важливою порадою може стати спільне зі студентами розроблення критеріїв і правил оцінювання.

Вироблені під час дослідження практичні поради та рекомендації, а також розроблені критерії оцінювання роботи студентів на дистанційних заняттях були впроваджені авторкою впродовж 2020–2021 навчального року у процесі викладацької діяльності на факультеті правничих наук Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Ключові слова: дистанційний освітній процес, нетикет, етичні аспекти онлайн-комунікації, психологічні аспекти онлайн-комунікації, технічне посередництво.

Yu. I. Matvieieva. Ethical and psychological aspects of interaction of participants of the distance educational process

In the current context of human rights restrictions caused by the introduction of quarantine due to the spread of COVID-19 coronavirus, humanity has faced many new challenges. One of the most large-scale and unexpected consequences was the complete transition of the educational process to the online environment. Thus, distance education has become a new unconditional reality. Identifying its ethical and psychological features, as well as developing practical advice for participants in the educational process through technical mediation in the online environment is an extremely important and promising area of modern discussions about the quality of education. Such considerations determine the relevance of the choice of this topic.

The article discusses the specifics of online communication – communication of participants in the educational process through technical mediation. Particular attention is paid to such a concept as netiquette – a set of ethical rules of electronic interaction. These rules include the rules of a linguistic nature (language culture of online communication), as well as the actual ethical and legal rules. We are talking about the completeness, reliability, accuracy and relevance of information on the Internet, as well as compliance with the legal aspects of information in the online space: ensuring the person's right to protection of confidential information, copyright, etc. Furthermore, some aspects of the activity of legal clinics of higher education institutions of Ukraine in online conditions are revealed.

Regarding the psychological features of online communication, an important problem is the communication barrier. That is, the availability of technical mediation creates certain obstacles to free learning. There are various psychological barriers to communication: a semantic barrier is related to the use of different meanings of the same concept; a stylistic barrier arises when speech styles do not match; a logical barrier appears when the reasoning logic proposed by the communicator is very complex. The communication barrier can also grow into a relationship barrier.

© Ю. І. Матвєєва, 2021

Therefore, constant feedback in the student-teacher relationship becomes especially important. A complex problem in the process of distance learning is the system of assessing students' knowledge. It is not easy to adequately assess the true achievements of students in terms of communication through technical mediation. Therefore, working with students to develop assessment criteria and rules can be an important advice.

The practical advice and recommendations developed during the study, as well as the developed criteria for evaluating the work of students in distance learning classes were introduced by the author during the 2020–2021 academic year in the teaching process at the Faculty of Law of the National University of Kyiv-Mohyla Academy.

Key words: distance educational process, netiquette, ethical aspects of online communication, psychological aspects of online communication, technical mediation.

Постановка проблеми. Перехід в умовах карантинних обмежень усієї багатоступеневої системи освіти в онлайн-середовище зумовив складні особливості етичного та психологічного характеру комунікації між учасниками цього процесу. Спілкування через технічне посередництво набуло своїх специфічних ознак, які раніше не мали такого розголосу і необхідності їх обговорення.

Дистанційна взаємодія в нестандартному, кризовому освітньому середовищі ускладнена такими трьома чинниками, як підвищена увага людей до збереження здоров'я; обмеження звичних фізичних форм контакту в системі «викладач – студент» (обмеження обміну емоційною енергією, обмеження у застосуванні звичних соціальних норм, моделей поведінки та порядку); «розірваність» освітнього процесу внаслідок «технічного посередника».

У такій ситуації викладачам рекомендується зосередитися на турботі про психоемоційний стан кожного учасника освітнього процесу, а саме під час проведення онлайн-занять виділяти більше часу на відповіді студентів, спільне обговорення виконання навчальних завдань. Це сприятиме задоволенню потреби студентів у спілкуванні, підтвердженню їхньої самооцінки для стимулювання внутрішньої навчальної мотивації, уможливить емоційну розрядку.

Виділяють три ключові напрями організації дистанційного навчання на етичних засадах: етика електронної взаємодії (нетикет, самоідентифікація на навчальних платформах, візуальне тло за доповідачами), захист інтересів учасників дистанційного навчання, етичні питання родинних і соціальних стосунків (важливо обговорювати етичні, соціальні та індивідуальні проблеми, викликані пандемією, звертаючи особливу увагу на питання соціальної справедливості, відповідальності, прийняття етичних рішень, а також наголосувати на значенні міцних родинних стосунків як основи взаємної підтримки в суспільстві) [1].

Саме тому в сучасних нетипових умовах освітнього процесу особливої актуальності набувають етичні та психологічні аспекти взаємодії учасників дистанційного навчання.

Мета статті. Метою роботи є виявлення проблем етичного та психологічного характеру, а також їхніх особливостей в умовах дистанційної освіти в онлайн-середовищі. Визначена мета зумовила постановку і розв'язання таких **завдань**:

- дослідити етичні та психологічні особливості дистанційної освіти в умовах карантинних обмежень;
- визначити особливі наслідки від комунікації між учасниками освітнього процесу в онлайн-середовищі;
- виробити рекомендації етичного та психологічного характеру з метою поліпшення спілкування учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання;
- розробити практичні поради критеріїв оцінювання студентів під час їх роботи на семінарських (практичних) заняттях в умовах он-лайн.

Виклад основного матеріалу.

Етичні та психологічні особливості дистанційної освіти в умовах карантинних обмежень

Дистанційне навчання в умовах карантинних обмежень 2020–2021 рр. стало справжнім викликом та випробуванням як для студентів, так і для викладачів. У зв'язку з необхідністю комунікації через технічне посередництво в онлайн-середовищі з'являються навіть нові терміни, такі як, до прикладу, «нетикет». Це неологізм, який пов'язаний із необхідністю вироблення правил поведінки в мережі Інтернет. Тобто електронне спілкування зі своїми особливостями: відсутність живої комунікації, емоційного невербального складника і т. ін. породило створення соціальних регуляторів такої онлайн-взаємодії.

Слово «нетикет» насправді з'явилося у 80-х роках ХХ ст., але досі не було таким відомим в українському обігу. Як і будь-який різновид етикету, нетикет має свої особливості: диференціюють адміністративні, технічні (зокрема, оформлення) та психоемоційні моральні правила поведінки. Вони детально описані на багатьох сторінках Мережі і мало чим відрізняються від усталених норм невіртуального спілкування: чемність, увічливість, дотримання правил, сформованих у певній мережевій групі. Однак найбільш актуальними є особливості мовного нетикету.

Якщо говорити про певні формальні особливості писемного Інтернет-спілкування, то акцентують увагу на:

- використанні зручних для швидкого читання шрифтів;
- бажаному незмішуванні великих і малих літер у повідомленні (наприклад, У МеНе ТаК СаМо);

- непереобтяженні повідомлення емотиконами (схематичними зображеннями, які виражають людські емоції: смайлики і т. п.);
- уникання письма без пробілів, тобто суцільного тексту;
- обмеженому використанні таких графічних знаків, як лапки, крапка з комою (як знака відділення однієї частини складного речення від іншої);
- особливостях коментувань у Інтернет-спілкуванні.

В епістолярному жанрі е-листування важливі з погляду нетикету кліше-привітання (Добрий день, шановна Ольго Степанівно, Добридень, Добрий ранок, Добрий вечір/Вечір добрий, Вітаю, Привіт), кліше-прощання (До побачення, До наступного листа, З повагою Олександр Мироненко, Зі сподіванням/надією на подальшу співпрацю Соломія Кличко, Чекайму на відповідь), словесні знаки подяки (Дякую, Вдячний за відповідь, Дякую. Отримав), кліше-прохання (Будь ласка, ...; Прошу Вас підтвердити отримання листа) тощо.

Найбільша проблема спілкування з погляду нетикету – культура висловлення, його грамотність. Тому в останні десятиліття у приватному е-спілкуванні набув поширення комп'ютерний сленг.

Грамотність електронного спілкування має велике значення, адже повідомлення без помилок справляють, як правило, гарне враження. Таку думку підтверджують результати соціопитування «Грамотність в Інтернеті». На питання: «Ваше ставлення до людей, які пишуть у Інтернеті з помилками?» 70,6% опитуваних відповіли – «негативно», більшість учасників опитування звертає увагу на помилки й уважає, що у соціальних мережах треба писати грамотно, як у реальному житті (72,7%); інші припускають, що головне – взаєморозуміння (27,3%). Питання «Чи дотримуєтесь Ви правил правопису, спілкуючись у соціальних мережах?» спонукало до відповіді «так» 82,4% опитуваних, до відповіді «ні» – 17,6%. Відповіді на питання: «Для Вас важливо, аби співрозмовник писав без помилок?» розподілилися так: «так» – 70,6%, «ні» – 29,4%. Характерно, що причинами неграмотного письма у соціальних мережах уважають низький рівень освіченості (37,5%) та ледачість (62,5%). Представники однієї з популярних в Україні Інтернет-компаній, запустивши проєкт «Робота над помилками» на одному з Інтернет-пошуковиків, склали топ-15 найпоширеніших орфографічних помилок в україномовних запитах: «індекс» (правильно – індекс), «презінтація» (презентація), «відчуження» (відчуження), «прислів'я» (прислів'я), «процесс» (процес), «бородьба» (боротьба), «експресс» (експрес), «києвський» (київський), «розвіток» (розвиток), «віділення» (відділення), «розповідь» (розповідь), «місяць» (місяць), «здача» (задача), «кінотеатер» (кінотеатр), «міністерство» (міністерство) (<http://www.wz.lviv.ua/ukraine/120300>). Отже, грамотність в Інтернеті – це не лише проблема писемного спілкування у соціальних мережах, а й робота зі збирання інформації.

Чому так гостро стоїть питання щодо грамотності як складника нетикету? У неформальних ситуаціях віртуального спілкування знижується рівень само- та взаємоконтролю за способами формулювання й оформлення думок. Із часом недописані слова, уривчастість фраз, їх аббревіація, певна незв'язаність, характерна для усної розмовної мови, переносяться у систему писемного спілкування. Поступово граматики, правопис стають формальністю для багатьох представників молодого покоління. Ще один аспект нетикету – грубі, непристойні вирази та образи особистості, яких припускаються читачі та коментатори отримуваної інформації.

Отже, нове слово «нетикет» – це не просто зведення правил усного та писемного спілкування в Інтернеті, а й система, що орієнтує користувачів Мережі на дотримання принципів культури мови незалежно від того, віртуальна вона чи реальна [2].

Окрім суто лінгвістичних, існують особливі власне моральні норми нетикету. Вони стосуються таких аспектів інформації:

- про що ми повідомляємо у мережі Інтернет. Тут важливим є дотримання такого принципу, як достовірність інформації. Отже, інформація має відповідати дійсності, бути перевіреною на момент публікації. Ураховуючи шалену динаміку появи та зміни різних публікацій у мережі Інтернет, великого значення набуває актуальність текстів. Саме тому під час використання Інтернет-ресурсів у певній публікації бажано, а для наукових статей це є обов'язковою вимогою, зазначати дату доступу до відповідного ресурсу;

- як ми це робимо. Великого значення набуває добросовісність авторів публікацій. Зокрема, може йтися про ті випадки, коли у різних текстах безпідставно з'являються такі ступені порівняння певної діяльності, як «найкращий» (наприклад, університет). При цьому можуть не наводитися ніякі аргументи на користь подібних тверджень (визнані авторитетні рейтинги, результати моніторингів і т. п.).

Якщо ж говорити про специфіку правничої освіти й особливі правила нетикету для юридичної спільноти, то за основу можна взяти такі принципи поведінки під час використання мережі Інтернет: незалежності; професійності; відповідальності; чесності; стриманості та коректності; гідності; недопущення будь-яких проявів дискримінації; толерантності та терпимості; корпоративності та збереження довіри суспільства; конфіденційності (ст. 57 Правил адвокатської етики) [10]. Особливого значення ці принципи набувають під час надання правничих послуг. Отже, юридичні клініки університетів повинні суворо дотримуватися цих правил, адже це впливає на їхню репутацію, якість наданих консультаційних та інформаційних послуг, рівень правопросвітницького заходу.

Юридичні клініки в умовах онлайн-навчання проявили неабияку гнучкість та пристосувалися до нових умов. Потрібно було переорієнтувати клієнтів юридичних клінік, слухачів правопросвітницьких занять, інших зацікавлених осіб та партнерів на роботу в умовах електронного спілкування. У зв'язку із цим багато юридичних клінік почали активно використовувати соціальні мережі для комунікації з клієнтами, створювати електронні програми, чат-боти, використовувати різні сервіси для онлайн-комунікації. І хоча загальні правила нетикету зрозумілі і повинні дотримуватися задіяними особами, для юридичних клінік особливо важливим є дотримання таких специфічних правил, як якість наданих послуг, своєчасність, забезпечення збереження конфіденційної інформації про клієнтів в умовах онлайн-спілкування. Велике значення мають і дотримання правил антиплагіатної політики, захист авторських прав у мережі Інтернет.

Розкриваючи психологічні аспекти дистанційної освіти, слід виділити такі її особливі переваги:

– гнучкість: студенти системи дистанційної освіти здебільшого не відвідують регулярних занять у вигляді лекцій та семінарів, а працюють у зручний для себе час, у зручному місці, що дає значну перевагу для тих, хто не може або не хоче порушувати свій звичайний спосіб життя. Від студента формально не вимагається певного освітнього цензу. Кожен може навчатися стільки, скільки йому особисто потрібно для засвоєння предмета та можливості отримання необхідних заліків за вибраними курсами;

– модульність: в основу програм дистанційного навчання покладено модульний принцип. Кожен окремих курс створює цілісне уявлення про певну предметну галузь. Це дає змогу з набору незалежних курсів – модулів сформувати навчальну програму, що відповідає індивідуальним або груповим потребам;

– паралельність: навчання може проводитися відразу за декількома спеціальностями, окрім основної;

– далекодія: відстань від місця знаходження того, хто навчається, до навчального закладу (за умови якісного зв'язку) не перешкоджає ефективному навчальному процесу;

– синхронність: у процесі навчання викладач і студент можуть реалізовувати технологію навчання незалежно від часу за зручним для кожного розкладом та темпом;

– охоплення: цю властивість іноді також називають «масовістю». Кількість студентів у системі дистанційної освіти не є критичним параметром. Вони мають доступ до багатьох джерел навчальної інформації (електронних бібліотек, баз даних), а також можуть спілкуватися один з одним та з викладачем через мережі зв'язку або за допомогою інших засобів інформаційних технологій без будь-яких обмежень;

– рентабельність: під цією властивістю розуміють економічну ефективність дистанційної освіти. Середня оцінка зарубіжних і вітчизняних освітніх систем свідчить, що вони приблизно на 10–50% дешевші, ніж традиційні [3].

Проте поряд із багатьма позитивними рисами визначаються і деякі обмеження комп'ютерної дистанційної освіти, яка передусім потребує певного рівня технічного і програмного забезпечення, що є далеко не в усіх учасників навчального процесу. Дистанційна освіта, навіть під час інтенсивної організації, часто триває довше, ніж очна. Так, вартість дистанційних курсів та програм є меншою від стаціонарних, але це свідчить і про їх дещо нижчу результативність, ефективність. Це може бути зумовлено браком у студента елементарної самодисципліни і самомотивації, що, природно, не сприятиме ефективному самостійному вивченню нового матеріалу. Психологи акцентують увагу на здатності студента самостійно працювати з інформацією, тому що самостійна робота в системі дистанційної освіти є основним елементом навчальної діяльності.

Провідними мотивами самостійної діяльності можуть виступати навчально-пізнавальні та професійні. Конкретними стимулами можуть бути інтереси, відповідальність, страх відрухування тощо. Різні за змістом мотиви по-різному впливають на якість навчальної діяльності. Здійсненню самостійної діяльності можуть заважати і такі психологічні проблеми, як відсутність досвіду самостійної роботи, недостатня волява саморегуляція, вплив групових настановлень [4]. Це може бути пов'язано також з індивідуальними особливостями того, хто навчається, наприклад із домінуючим аудіальним каналом сприйняття інформації, коли людина здатна засвоювати нову інформацію лише в озвученій формі, тощо.

Комунікація між учасниками освітнього процесу в онлайн-середовищі: особливості взаємодії у відносинах «студент – викладач»

Комунікативні стосунки між учасниками освітнього процесу є вкрай важливими для результатів навчання, тому варто окрему увагу приділити особливостям дистанційного спілкування. Часто воно сприймається користувачем як «знеособлене», що вимагає насправді дещо більшого самоконтролю, ніж під час спілкування віч-на-віч, але, на жаль, може «знімати» низку соціально прийнятних обмежень, які ми називаємо «етикою спілкування». Будь-яке, навіть найжвавіше, спілкування через Інтернет – це лише опосередковане спілкування. Особисте, живе спілкування залишається поза кадром. Воно стає короткочасним, поверховим, збіднюється його емоційний компонент; накопичення інформації починає займати більше часу, ніж її обговорення; знижується культура письмової мови; погіршується писемність; скорочується час, коли людина у спілкуванні може проявити себе як індивідуальність; збільшується час рольового, офіційного спілкування; зростає конфліктність [5].

Окрім того, орієнтованість на технічні засоби, на віртуальне середовище, постійна концентрація на екрані монітора, тривале включення у віртуальний світ не може не відобразитися на внутрішньому стані

студента. Існування й успішне функціонування його в новому психологічному середовищі висуває низку специфічних вимог: уміння виділити й відфільтрувати інформацію з великого інформаційного потоку, здатність коротко, точно і грамотно формулювати повідомлення або запити, уміння правильно розподіляти навантаження і швидко обробляти одержувану інформацію. Так, фрагментарність і роздрібненість інформації призводять до збільшення когнітивного навантаження на її сприйняття, використання гіпертекстового режиму, підтримуваного всіма вебсерверами, потребує вміння орієнтуватися у складній і часто заплутаній системі посилань, під час тривалої роботи на людину починає впливати «інформаційний шум». Усе очевиднішим стає той факт, що процес взаємодії особистості з глобальними інформаційними мережами впливає на її психіку.

Тому таким важливим є зворотний зв'язок між студентом і викладачем у системі дистанційного навчання. Він повинен забезпечувати студенту психологічний комфорт. Суть механізму зворотного зв'язку полягає у тому, що в міжособистому спілкуванні процес обміну інформацією ніби подвоюється і, окрім змістового навантаження, несе в собі від реципієнта до комунікатора відомості про те, як реципієнт сприймає й оцінює поведінку комунікатора [6].

Адекватність сприйняття інформації залежить від багатьох причин, найважливішою з яких є наявність або відсутність у процесі діалогу комунікативних бар'єрів. Комунікативний бар'єр – це психологічна перешкода на шляху адекватної передачі інформації між учасниками спілкування. Якщо такий бар'єр виникає, то інформація спотворюється або змінюється її зміст. Існують різні психологічні бар'єри спілкування: семантичний бар'єр пов'язаний з уживанням різних значень того самого поняття; стилістичний бар'єр виникає за невідповідності стилів мовлення; логічний бар'єр з'являється тоді, коли логіка міркування, запропонована комунікатором, дуже складна. Комунікативний бар'єр може перерости й у бар'єр відносин. Це суто психологічний феномен, коли почуття недовіри та ворожості до викладача поширюється і на пропоновану ним інформацію. В окремих випадках комунікативний бар'єр виступає психологічним захистом. Тому особистісні характеристики викладачів у системі дистанційної освіти мають велике значення для забезпечення відповідного психологічного комфорту тим, хто навчається [7].

Таким чином, коли дистанційна освіта базується на діяльнісному підході завдяки тріаді «інформація – викладач – співпраця», можна досягти максимальної ефективності.

Практичні поради поліпшення спілкування учасників освітнього процесу в умовах дистанційного навчання

Для поліпшення комунікації в умовах дистанційного навчання важливо виробити певні правила, які необхідно погодити з усіма учасниками освітнього процесу. Неабияку роль у напрацюванні таких правил можуть зіграти самі студенти, які найкраще розуміють усі труднощі такого спілкування.

Студенти мають розуміти, як працювати з платформою, на якій проводиться заняття. Звучить банально та елементарно? Так, але це база, без якої студент просто не зможе отримати максимум від заняття, адже включити камеру, звук, користуватися діалогом, демонстрацією екрана та записом екрана теж потрібно вміти.

Не слід ігнорувати правила поведінки під час занять, адже зірвати заняття можна не лише в офлайн-форматі. Варто виробити правила зі студентами, що мікрофони мають бути вимкнені, якщо вони не говорять, щоб не створювати зайвий шум. Важливим є те, щоб камери були ввімкнені, адже так викладачу психологічно легше, а студенти відчувають, що вони на занятті, і не займатимуться особистими справами. Також слід наголосити на правилі піднятої руки.

Заняття – це не театр одного актора. Не потрібно перетворювати дистанційне заняття на монолог. У дискусіях народжується істина, а в діалозі – засвоєння теми. Варто спробувати залишити теорію на самостійне опрацювання, адже, маючи певний багаж, студентам буде легше проговорити проблемні питання, та вони самі скажуть, що для них було незрозумілим. Було б чудово, якби на занятті студенти вчилися застосовувати теоретичні знання на практиці, адже так і користі більше, і вебінар буде цікавіший.

Навчання за монітором виснажує не лише викладачів, а й студентів, тому, щоб вони могли розв'язатися та трішки відпочити під час заняття, варто підготувати якийсь жарт за темою чи коротку історію, можливо, навіть руханку, мем, вирізку з кіно. Ця перезарядка розвеселить аудиторію та зарядить її на подальше навчання.

Креатив ніхто не відміняв! Презентації, відео, есе, вірші, малюнки – чудовий метод занурення у тему. Звісно, примушувати не потрібно, потрібно запропонувати.

Інтернет теж може стати другом, який допоможе урізноманітнити навчання, тому варто користуватися всіма доступними онлайн-програмами. На просторах Всесвітньої павутини 100% має бути те, що зробить заняття незабутнім.

Якщо ви сумніваєтеся у своїх методах викладання та не знаєте, чи подобаються вони аудиторії, то поцікавтеся у студентів, чи все їх улаштовує і що вони хотіли б змінити у навчальному процесі. Оцінка давно не є кінцевою метою навчального процесу. Студентам важливі зворотний зв'язок та аналіз помилок для вдосконалення своїх знань та навичок. Якщо перевірка знань обмежується тестами, то, скоріше за все, перевіряються не знання, а вміння знаходити інформацію в екстремальних умовах. Чи хотіли б ви такого «об'єктивного» оцінювання по відношенню до себе?

Що потрібно зробити, щоб студент захотів учитися? Зацікавити його. Людський інтерес змушує людину шукати інформацію, витрачати час на її прочитання та опрацювання. Можливо, у час, коли те, що розповідають на заняттях можна знайти в Інтернеті, викладачеві потрібно трішки змінити своє ставлення до процесу навчання та спробувати себе у ролі ментора.

У кожного своє бачення того, як зробити процес навчання ефективним та цікавим, хтось уважає, що лекції – топ, а хтось бажає влаштувати дискусії. Є методи прості, які не вимагають від викладача затрат часу на підготовку, адже можна просто прочитати матеріал собі під ніс, а хтось готуватиме презентації та підшукувати відеоматеріал, робити кросворди та тести. Яка різниця? Пари першої групи викладачів студенти не захочуть відвідувати, а от пари другої групи викладачів користуватимуться популярністю [8].

Складною проблемою у процесі дистанційного навчання є система оцінювання знань студентів. В умовах спілкування через технічне посередництво непросто адекватно оцінити справжні досягнення слухачів. Великого значення набувають і антиплагіатна політика та дотримання правил академічної доброчесності. У Національному університеті «Києво-Могилянська академія» із цією метою розроблено Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти [9].

На підставі цього Положення, а також особливостей комунікації під час дистанційного навчання авторкою разом зі студентами розроблено Критерії оцінювання студентів, а також певні матеріали, які характеризують етичні та психологічні особливості комунікації під час дистанційного навчання. Вони сприяли поліпшенню налагодження стосунків зі студентами в умовах онлайн-спілкування та були апробовані під час дистанційного навчання 2020–2021 н. р.

Список використаних джерел:

1. Психологічні та етичні аспекти дистанційної педагогічної взаємодії в умовах карантину. URL: <https://np.pl.ua/2020/04/psykholohichni-ta-etychni-aspekty-dystantsiynoi-pedahohichnoi-vzaiemodii-v-umovakh-karantynu-poipro-imeni-ostrohrads-koho-proviv-vebinary-dlia-osvitian/> (дата звернення: 01.05.2021).
2. Библик С. Нетикет, або мережевий етикет. *Культура слова*. 2015. № 82. С. 125–128. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/112332/28-Bubyk.pdf?sequence=1> (дата звернення: 12.06.2021).
3. Ткачук Л.В. Психологічні особливості дистанційного навчання як перспективної освітньої технології. URL: http://www.zippo.net.ua/data/files/KafPsihol/NavchRobota/lvtkachuk_02.pdf (дата звернення: 15.06.2021).
4. Малінко С. Дистанційна освіта: організаційна структура, психолого-педагогічні основи, фінансування і управління. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2002. № 6. С. 38–45.
5. Підчасов Є.В. Психологічні особливості побудови освітнього процесу із застосуванням дистанційних освітніх технологій (ДОТ). URL: <http://2016.moodleoot.in.ua/course/view.php?id=110> (дата звернення: 15.07.2021).
6. Воронкін О.С. Організація дистанційних технологій навчання на основі комп'ютерних інформаційних систем вищих навчальних закладів України. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/vsunud/2009-6E/09vosnzu.htm> (дата звернення: 16.04.2021).
7. Воронова Т.А., Дельцова І.А., Куклина Л.В. Педагогические условия применения Интернет-технологий в очном обучении. Иваново : Ивановский государственный университет. URL: http://www.auditorium.ru/aud/v/index.php?a=vconf&c=getForm&r=thesisDesc&CounterThesis=1&id_thesis=229&PHPSESSID=9c8dc4cf5a5d1497c468cb4c214c3dfb. – Цит. за Ткачук Л.В. Психологічні особливості дистанційного навчання як перспективної освітньої технології.
8. Манвелішвілі І. Лайфхаки для дистанційки. URL: <https://progresylni.org/blogs/disthacks> (дата звернення: 30.05.2021).
9. Положення про академічну доброчесність здобувачів освіти в НаУКМА : Наказ Президента НаУКМА від 03.07.2018. URL: <file:///C:/Users/Envy/Downloads/112.pdf> (дата звернення: 05.05.2021).
10. Правила адвокатської етики. Редакція від 15 лютого 2019 р. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/pravila/2019-03-15-pravila-2019_5cb72d3191e0e.pdf (дата звернення: 28.07.2021).